

Wie twee eeuwen in nog geen tweehonderd bladzijden behandelt, moet kort zijn. Een enkele keer heeft die beknoptheid tot onnauwkeurigheid geleid. De regenten hadden niet het benoemingsrecht van de predikanten in de hervormde kerk (70-71), maar zij konden daarop veel invloed uitoefenen dankzij het approbatierecht dat goedkeuring van een door de kerkeraad uit te brengen beroep inhield. Een merkwaaardige verschrijving komt op bladzijde 98 voor, waar in regel 5 voor 'het Spaanse leger', 'het Staatse leger' gelezen zal moeten worden.

Holland in beroering biedt de lezer al met al een boeiende exploratie van een nog weinig betreden gebied. Het onderzoek naar tweehonderd jaar opstandigheid in Holland toont aan, dat het gewest geen oase van sociale rust is geweest. Uitputtend en definitief lijkt mij de studie niet, maar dat mocht van deze ontdekkingsreis in dit omvangrijke terra incognita ook niet worden verwacht.

G. Groenhuis

H. A. van Foreest en R. E. J. Weber, met medewerking van J. F. van Dulm MWO en J. A. van der Kooij, *De Vierdaagse Zeeslag 11-14 juni 1666* (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van wetenschappen, afdeling letterkunde, nieuwe reeks CXXVI, Werken uitgegeven door de commissie voor zee-geschiedenis XVI; Amsterdam: Noord-Hollandsche uitgeversmaatschappij, 1984, 222 blz., f85,- (exclusief btw), ISBN 0 4448 5598 X).

Marinegeschiedenis is in recente tijden al evenzeer in thematische stroomversnelingen terecht gekomen als welke andere tak of twijg ook van het algemeen historisch gebeuren. Sociale verhoudingen en organisatorische/administratieve ontwikkelingen aan de ene kant en de betekenis van marine-opbouw en -optreden voor de buitenlandse politiek en de uitbreiding en handhaving van de macht der westerse landen in de rest van de wereld aan de andere kant hebben geheel nieuwe taakbeschrijvingen en vraagstellingen opgeleverd dan de zeeheld-cum-zeeslag benadering van weleer. Het is dan ook in zekere zin een verrassing als de meest recente uitgave van de commissie zee-geschiedenis van de KNA W deze studie over de Vierdaagse Zeeslag te zien verschijnen. Zonder twijfel was dit één van de meest spectaculaire zeeslagen uit de geschiedenis en tevens het toneel van Michiel de Ruyters eerste, zij het in het heetst van de strijd kort onderbroken, oppercommando over de oorlogsvloot van de Republiek. Ondanks de uitgebreide literatuur over de Gouden Eeuw en de daaraan onverbrekkelijk verbonden marinepolitiek en zeeoorlogen lijkt mij, dat in veel opzichten nog nieuwe grond gebroken kan worden, al is het alleen maar omdat de betreffende geschiedschrijving vrijwel uitsluitend vanuit een puur nationale optiek bezien is, waardoor het lang niet altijd mogelijk is geweest een gebalanceerd oordeel te bereiken. De voordelen van een vergelijkende beschouwing van buitenaf kunnen niet beter worden aangetoond dan door lezing van Charles Boxers beste werken, waaronder zich zowel een studie over de Vierdaagse Zeeslag als een biografie van De Ruyter bevinden.

De bijzondere bijdrage, die dit boek beoogt te brengen is drievoudig: een gedetailleerde reconstructie van de Vierdaagse Zeeslag zoals die tot nu toe niet bestond; een studie van de penschilderingen van Willem van de Velde de Oude als historische bron; en tenslotte, als voornaamste punt, 'een onderzoek naar de zeetactiek in de tijd

van de Tweede Engelse oorlog en... een waardebeoordeling van De Ruyter's eerste optreden als opperbevelhebber in een grote zeeslag'. De ontleding en analyse van de bewegingen der beide vloeden is kundig geschied, maar biedt buiten de curieuze solo van kapitein Willem van der Zaan geen opzienbarende nieuwe gezichtspunten. Hoewel een nauwkeurige studie van de vlagvoering door de Nederlandse en Engelse vlagofficieren nuttig is voor de identificatie van individuele schepen op Van de Veldes opmerkelijke schetsen van het gevecht, levert dit voor een beter begrip van zijn verloop en van de gebruikte tactiek toch weinig op. In grove trekken had Van Foreest zijn beeld van de slag al voorgedragen in een rede ter gelegenheid van de manifestatie '1666 Nederland ter zee 1966' (merkwaardigerwijs noch in de inleiding noch in de bibliografie vermeld). Aangevuld is zijn verslag met een menigte van diagrammen van de hand van J. F. van Dulm MWO. Ondanks het gebruik van kleuren zijn deze helaas niet altijd duidelijk genoeg, en node mist men momentopnamen met aanduiding van de positie van individuele schepen.

Is de analyse van de slag niet opzienbarend maar alleszins bruikbaar, twee grote bezwaren kleven aan dit boek als geheel. Ten eerste ontbreekt een duidelijke en alles omvattende conclusie aangaande de betekenis van de slag (politiek, strategisch, tactisch en ook persoonlijk: wat gebeurde er vervolgens met kapitein Broeder, op wiens schip tijdens de derde dag algemene dronkenschap en wanorde had geheerst?). Ten tweede meen ik, dat twee twijfelachtige vooronderstellingen ten grondslag liggen aan de bespreking van tactische ontwikkelingen. Enerzijds lijkt mij het contrast tussen strikte slaglinie en mêlee veel te strak getrokken, anderzijds is de evolutie van het tactisch denken te zeer opgehangen aan de bewoording van voorgedrukte instructies en seinboeken (zoals ook uit de keuze der bijlagen blijkt). Zoals John Creswell in zijn baanbrekende *British Admirals of the Eighteenth Century* (1972) aantoonde, was de scheiding tussen 'line' en 'chase' bepaald niet zo absoluut als tevooren als dogma werd aangenomen. Bovendien was het duidelijk dat zonder mêlee geen overtuigende overwinning behaald kon worden (men zie Kamperduin (1797), Trafalgar (1805), en voor een vergelijking met de Vierdaagse Zeeslag vooral verhelderend de 'Glorious First of June' in 1794). Toen De Ruyter op de vierde dag door de Engelse linie brak en een mêlee van enorme proporties teweegbracht, was dit geen terugval naar de tactische anarchie van weleer, maar het gebruik van een strijdmiddel dat tot de invoering van het granaatkanon actueel en onmisbaar zou blijven.

Een laatste opmerking tenslotte aangaande het besluit der commissie zeegegeschiedenis geen notenapparaat aan Van Foreests studie toe te voegen: dit lijkt mij, om welke reden ook gedaan, verkeerd. Geen bibliografie, hoe compleet ook, kan een nauwkeurige bronnenverantwoording vervangen, en juist waar het de reconstructie van één der meest gecompliceerde zeeslagen betreft, is een dergelijk apparaat onmisbaar.

F. J. A. Broeze

J. A. F. de Jongste, *Onrust aan het Spaarne. Haarlem in de jaren 1747-1751* (Dissertatie Leiden 1984, Hollandse historische reeks II; Amsterdam-Dieren: De Bataafsche Leeuw, 1984, 457 blz., f65,-, ISBN 90 6707 042 4).

De geschiedenis van Haarlem is zozeer verwaarloosd, dat onlangs een symposium